

О. В. Єременко

Київський університет імені Бориса Грінченка

Синкретичність індивідуально-стильової реалізації жіночого нарративу в альманасі «Перший вінок»

Єременко О. В. Синкретичність індивідуально-стильової реалізації жіночого нарративу в альманасі «Перший вінок». Досліджено синкретичність індивідуально-стильової реалізації жіночого нарративу як мотиваційно-визначальної характерологічної риси альманасу «Перший вінок». Доведена тематична та ідейна єдність альманасу, яка локалізується на різних рівнях структури тексту. З'ясовано функціональні особливості ідіостилістичних складових твору, простежені відмінності у публіцистичних, наукових та власне художніх текстах. У творах Наталії Кобринської, Дніпрової Чайки, Олени Пчілки, Ганни Барвінок, Людмили Старицької, Лесі Українки, Уляни Кравченко виявлені розмаїті смислові та формальні явища, що відображають основні тенденції української культури свого часу.

Ключові слова: *альманах, ідіостиль, синкретизм, текст.*

Єременко Е. В. Синкретичность индивидуально-стилистической реализации женского нарратива в альманахе «Первый венок». Исследована синкретичность индивидуально-стилевой реализации женского нарратива как мотивационно-определяющая характерологическая черта альманаха «Первый венок». Доказано тематическое и идейное единство альманаха, которое локализуется на разных уровнях структуры текста. Определены функциональные особенности идиостилістических составляющих произведения, прослежены отличия публицистических, научных и собственно художественных текстов. В произведениях Наталии Кобринской, Днепровой Чайки, Елены Пчилки, Ганны Барвинок, Людмилы Старицкой, Леси Украинки, Ульяны Кравченко выявлены разнообразные смысловые и формальные явления, которые отражают основные тенденции украинской культуры своего времени.

Ключевые слова: *альманах, идиостиль, синкретизм, текст.*

Yeremenko Olena. The syncretism of the individual and stylistic realization of the woman's narrative in the almanac «The first wrest». The syncretism of the individual and stylistic realization of the woman's narrative as motivational and determining characteristic feature of the almanac «The first wrest» is researched in the article. The thematic and ideological unity of the almanac is proved. It is localized on the different levels of the text structure. The functional peculiarities of the individual stylistic parts of the composition are found out. The author revealed the differences in publicistic, scientific and fictional texts. The diverse semantic and formal phenomena represent main tendencies of Ukrainian culture of that time. They are found in the works of Natalia Kobrynska, Dniprova Chaika, Olena Pchilka, Ganna Barvinok, Liudmyla Starytska, Lesia Ukrainka, Uliana Kravchenko.

Key words: *almanac, the individual stylistic parts, syncretism, text.*

Альманах «Перший вінок» став в історії української культури знаковою подією, а в межах жіночої преси – не менш знаковою, ніж для художнього слова – «Кобзар» Т. Шевченка. Вважається, що натхненницею видання була Наталія Кобринська, з її ініціативи виникла й перша власне українська жіноча організація. Відомо, що задум готувати альманах виник у представниць заснованого нею Товариства, що ухвалили ще у вересні 1885 р. започаткувати видання такого змісту: художні твори, наукові праці, присвячені жіночому питанню і жіночій освіті, біографії відомих жінок, інформація про діяльність жіночих товариств за кордоном, фольклорні та етнографічні матеріали та ін. Виникнення конфлікту із Товариством у 1886 році призвели до зміни авторського колективу та част-

ково – структури альманасу. Для цього провадилося активне листування Н. Кобринської за допомогою І. Франка, М. Павлика як із письменницями, що на той час уже мали певний літературний доробок, так і з маловідомими, але перспективними авторками.

«Перший вінок» це перша названий «першим», адже : © Фунікова Т. В., 2012

із тих жіночих часописів, до створення яких долучилися власне жінки. Дослідники справедливо заакцентовують, що це були кращі представниці творчої та громадськи активної інтелігенції і Наддніпрянщини, і Галичини: Олена Пчілка, Леся Українка, Дніпрової Чайки, Людмила Старицька, Уляна Кравченко, Ганна Барвінок, Дніпрової Чайки, Анна Павлик, Кліментина Попович; до таких відомих особистостей потяглися й початківці (хоча

заради справедливості потрібно зауважити, що й «корифеї» були до сорока років): Сидора Навроцька, Ольга Левицька, Олена Грицай. Загалом – сорок дев'ять творів сімнадцяти авторок. Чи не наймолодша з письменниць – шістнадцятирічна Леся Українка, яка подала три поезії та поему «Русалка». На жаль, не була надрукована новела «Вона вийшла заміж» Ольги Кобилянської, хоча вона нічим не вибивалася із загальної тенденції альманаху: гостропроблемна в соціальному і феміністичному аспекті повість Олени Пчілки «Товаришки», близькі за ідейним змістом оповідання Сидори Навроцької «Попався в сіль», Н. Кобринської «Пані Шумінська» (доля жінки, яка відчуває себе жертвою зміни поглядів та залишається безпорадною перед власними дітьми, що живуть за іншими уявленнями; не дарма згодом твір був перейменований у «Дух часу»), інший її твір – «Пан судія» (падіння чесної людини в умовах лицемірства і аморальності). Безвихідь життя селянок зображена у прозових творах Михайлини Рашкевич («Таку вже Бог долю судив»), Ольги Левицької («На чужині»), Кліментини Попович (віршоване оповідання «Звичайна історія»), а до життя міських робітниць звертається Анна Павлик («Зарібниця»). Хоча твори альманаху іноді позначені мелодраматизмом, пафос повсякденної трагічності виявляється страшнішим (львівський хлопчик-жебрак в новелі Софії Окуневської «Пісок! Пісок!»), до альманаху вміщено наукову працю «Родинна неволя жінок в піснях і образах весільних».

У відомому огляді «З останніх десятиліть XIX віку» Іван Франко дав найвищу оцінку «Першому вінку», віднісши його до «найкращих і найбагатших змістом наших видань з того десятиліття» [20:496]. Таке непересічне явище нашої культури приваблювало дослідників, особливо починаючи з 90-х років минулого століття: в історичних аспектах – як явище жіночого руху або періодичної преси: Л. Томчук, Н. Олійник, Б. Якимович, А. Швець, зрідка – у літературознавчому аспекті, проте в феміністичному ракурсі (Соломія Павличко). Проте у нашій статті вперше звертаємося до специфіки проявів жіночого нарративу як мотиваційно-визначальної риси альманаху, що доводить його тематичну та ідейну єдність, і ця своєрідність реалізується у синкретичності індивідуально-стильових характеристик.

У літературознавстві функціонує трактування синкретизму як прикметної ознаки окремих періодів, зазвичай перехідних. Так, вважається, що доба помелів'я XIX–XX століть характеризується особливою атмосферою,

яка охоплює всі види мистецтва: з'являється свого роду синкретизм, художня творчість переплітається з особистим життям, повсякденні події життя художника часто оцінюються як літературні факти. Сучасне бачення синкретизму – поєднання чи злиття несумісних, незіставлюваних образів і поглядів, що позначає їх узгодженість. Синкретизм полягає у з'єднанні елементів різної природи, тобто таких, які не пов'язані один з одним на основі фундаментального принципу, а зібрані разом переважно «зовнішнім способом» [3:41], на культурному рівні формується концепція синкретизму як нерозчленованості, неподільності складного явища на окремі компоненти, валентність усього до всього [10:137].

Ми визначаємо синкретизм на індивідуально-стильовому рівні як специфічну єдність компонентів літературного твору, нестаточне злиття різнорідних елементів тексту, які при цьому зберігають свої якості. У цьому контексті варто дослідити в межах «Першого вінка» ті складові, що зумовлюють реалізацію його як питому рису змістовного слова. Синкретизм, по суті, накладається на сучасний системний підхід до аналізу твору, його поетики, а синкретичність стає властивістю, притаманною художньому або іншому тексту.

Дослідження саме жіночого нарративу в альманасі «Перший вінок», на нашу думку, видається особливо актуальним, оскільки, як зауважує Н. Олійник, будь-яка преса, офіційна чи незалежна, не може хоча б періодично не звертатись до жіночої тематики, адже жінки становлять більшу частину української нації. Без їх рівного і повноцінного самовиразу, висвітлення проблем, які їх турбують, і обговорення способів, з допомогою яких ці проблеми можна розв'язати, неможливий повноцінний розвиток соціуму, нації, держави [12:143]. Саме тому ці антологія стала відповідним пунктом нового етапу жіночого суспільно-культурницького руху, як вже було сказано, знаковим явищем, підтвердивши творчу активність емансипованих жінок та збагачення ними вітчизняного літературного дискурсу. Як справедливо стверджує Любов Томчук, жінки згуртувалися у цьому спільному проекті, прекрасно розуміючи, що існує більше того, що їх об'єднує, аніж того, що роз'єднує [17:85]. «Перший вінок» впорався з поставленим завданням: попри організаційні проблеми, недостатню популяризацію, неможливість налагодити регулярний випуск (відомо, що планувався «Другий вінок», проте справа завершена так і не була). Альманас не лише репрезентував жінок як письменниць, а й заа-

кцентовав жіночу проблему (лише Н. Кобринська вмістила чотири статті: «Про рух жіночий в новіших часах», «Про руське жіноцтво в Галичині в наших часах», «Замужня жінка середньої верстви», «Про первісну ціль товариства руських жінок у Станіславі»). При цьому С. Павличко відокремлює феміністок кола «Першого вінка» від їхніх попередниць: «Олена Пчілка й Наталя Кобринська заклали основи іншої традиції, у якій не було ні чоловічих псевдонімів, ні чоловіків-оповідачів, ні загалом спроби імітувати чоловічий голос. Завдяки цим авторкам у 1880-х роках в українській літературі прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним феміністична ідея» [13:69–70]. Справді, жінки-мисткині середини ХІХ ст. ховалися за чоловічими псевдонімами та керувалися чоловічими стандартами у творчості, натомість нове покоління акцентувало гендерне «Я». Жіноче питання виникає вже в літературному дебюті Н. Кобринської – оповіданні «Пані Шумінська» (1883 р.), де головною героїнею твору була жінка, її точка зору домінувала. Вибір саме такої наративної позиції був новим в українській літературі, де весь спосіб мислення і рецепція оточення були маскулініми. Тому індивідуально-стилістичні особливості текстів нової антології є особливо привабливими для дослідження саме жіночого наративу як форми викладу твору будь-якого типу.

Минуле століття особливо позначене зверненням до образу автора як основи стилю художнього твору. Індивідуальний стиль пов'язувався дослідниками з динамікою різних мовних форм у художньому творі. Так, ідіостиль може бути представлений як відображення «інтенцій» і «образу світу» поета» [4:19]: ідіостиль – це система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам окремого автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного висловлення [5:112]. Саме талановитий письменник виробляє свої характерні вислови, зврати, свою будову фраз, свої улюблені слова, за якими його впізнають. Мовна особистість майстрів слова, їх ідіостиль охоплюється: 1) мовою їх творів; 2) ставленням до мови як до суспільного історико-культурного явища; 3) використанням мовних різновидів у комунікативних ситуаціях. При цьому важливо враховувати загальні процеси художньої мови, їх зв'язок із мовою доби [2:7]. Ідіостиль проявляється в самому факті вибірконості, перевазі певних лексичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних засобів, які стають базою формування більш складних і яскравих образів. Відпові-

дно до твердження О. Лосева, «наскільки б глибоко ми не сприймали художній образ, у ньому завжди залишається щось незрозуміле й невичерпне, що хвилює нас кожного разу, коли лише ми сприймаємо цей образ» [11:62].

Зауважимо, що образність викладу притаманна не лише художнім текстам, а й науково-популярному мовленню, публіцистиці тощо. Тому звернемося до найбільш показових типологічних родових і жанрових різновидів, репрезентованих в аналізованому альманасі: повість Олени Пчілки «Товаришки» – епос; поема Лесі Українки «Русалка» – ліро-епос; поезія Дніпрової Чайки «Сестрицям українкам» – лірика), публіцистичний текст (Наталя Кобринська, «Переднє слово»), наукова розвідка (Наталя Кобринська, «Про первісну ціль товариства руських жінок в Станіславі, зав'язаного в 1884 р.»).

В Олени Пчілки у повісті «Товаришки» художня образність використовується економно, переважно в мальовничих українських чи швейцарських пейзажах: «Вода там далеко в берегах стояла, як свічадо» [16:129], «чисте поле, тихе, повите білястим світлом ясної ночі» [16:141], «у долинці була незміркована для степового ока сила тих розкішних альпійських весняночок-фіалок» [16:219], «Блідно-палева, золотиста, рожева, жовтогаряча барва міниться, переходить, сяє, потім палає ясніше, як жар великанського огнища без полум'я» [16:234]. Переважно письменниця звертається до предметних порівнянь та оригінальних авторських епітетів. У поетичному синтаксисі подекуди трапляються інверсії («живую хвилю життя вступили вони одразу» [16:191]), складні синтаксичні конструкції з різними видами зв'язку, притаманні розлогім оповідній манері. Важливо, що у повісті зрідка зустрічаються і елементи побутового мовлення, як на лексичному рівні («багацько дечого», «В покоїках стояв шарварок»), так і словесні конструкції з науковими термінами: «...темний, невияснений круг, з тими індукціями й дедукціями», де займенник знижує загальну книжність викладу. Враховуючи специфіку проблематики й системи образів, не дивно спостерігати наукове мовлення, коли (у стилі доби) персонажі розмірковують про складні суспільні та наукові проблеми: «...сильному змисленнику трудно повздержуватись, щоб не виявлять замітно своєї провідної думки, від котрої походять і самі його фактичні пошукування» [16:199]. Олена Пчілка, як це традиційно в українській літературі 70–90-х рр. ХІХ ст., звертається до фольклорної образності: постійні епітети (молоді

верби, зелені луки), алюзія на пісню «У полі могила з вітром говорила» («видніє велика могила, наполовину розорана, маячить задумчистим сивим верхом посеред чорної, мертвої ріллі, говорить з вітром» [16:141]).

Поема Лесі Українки «Русалка» позначена надзвичайною поширеністю фольклорних компонентів, як-от традиційні епітети (молода дівчина, маленька хатина, ясна нічка, чорнії брови, темний гай, милая врода, дорогий кришталь); пестливі форми іменників (козаченько, човничок, бережечок, дівчинонька, весельце, старостоньки, дружечки, барвіночок). Змодельовано фрагменти, подібні до народних пісень (весільна: «Червона калінонька, / А біленький цвіт» [18:11], про нещасливе кохання: «Барвіночку мій хрещатий, / Зелений, дрібний» [18:13]), побудовані за єдиною моделлю (звертання до плантативного символу, розповідь про емоції). Інакше побудована заключна пісня-плач «Чи се ж тії карі очі, / Що я цілувала» [18:18], яка швидше нагадує зразок інтимної лірики. Враховуючи, що стилістичні ознаки тексту балансують між романтизмом і побутовим реалізмом, повсякденне мовлення – знову-таки з вкрапленням народнопісенних форм, виникають при описі відповідних ситуацій: «Рушнички шиті лежать у скрині, / Вже не клопочуть вони дівчини» [18:14]; «серпи побрали / І постать займають; дитинку під копою / Положили спати» [18:16]. Художня образність створена переважно за фольклорними кліше: порівняння («як зіронька до місяця сходить»), епітети («кохана розмовонька», «дівчинонька-рожа»; «Веселії, безжурні/Ті легкі таночки» [18:14]); «В темну нічку, серед бурі, / Блискавиці й грому» [18:17]; численні інверсії «...не має русалонька/І там супокою» [18:15] тощо. Поетичний синтаксис також конструктивно нагадує народнопоетичний: інверсії, риторичні питання, риторичні звертання, які також стають частиною тропів. Авторські художні засоби – незначний виняток: метафори «Не втопила свого лиха / Навіть під водою» [18:14]; «у неї завжди хмари / Чоло укривають» [18:15].

У поезії «Сестрицям-українкам» Дніпрової Чайки своєрідність індивідуальних стильових особливостей зреалізовується наступним чином. На рівні художньої образності: романтичного характеру порівняння, що відтворюють перебільшеність емоцій: «одна на світі, / На чужині, мов сирота»; «між ріднею, мов чужая»; поширеність поетичної форми інфінітиву на «-ть» (вгодить, поділить); наскрізний образ України (Матір, Рідна Ненька); патетична, подібна до фольклорної мета-

форики: «не зможе / Нас хуртовина розігнать»; «Рідну Неньку / Тоді ми й поночи знайдем, / І витчем хусточку новеньку» [15:313]; «Чи й ви блукаєте в ночі? / Чи, може, зірку хоч єдину / На небі бачите йдучи» [15:313]. Поетичний синтаксис насичений народнопісенними засобами: інверсії («Чи і в вас болить / Так тяжко серце за Вкраїну» [15:313]), риторичні питання, риторичні звертання: «Чи живі ви? Де вас шукати?» та ін.). Характерний для традицій епохи і фольклорний пласт лексики: звертання до однодумців «сестроньки», зменшувально-пестливі форми «хусточка», нестягнена форма прикметника «вкраїнські дівчата», водночас просторічні дієслівні форми: «Бродю я», стягнені форми дієслів «пита, спита».

«Передне слово» Наталії Кобринської побудоване на публіцистичному пафосі, чому сприяє поетичний синтаксис: інверсії «згадали ми без упереджень і здогання діткнутися до найглибших ран, заданих жіноцтву нашим порядком суспільним» [15:3], поглядами «всякій суспільній кривді, ворожими», «лиш глухим відбивалося відгомоном», «злим проженуть словом»; «від імені нашої національної єдності на ниві загальних справ» [15:3]. Метафорики в тексті на межі з науковим стилем мовлення (суспільствознавство, медицина): «вникати в глибини життя», «одну часть тіла можна охоронити здорово, наколи рак зіпсуття точить цілий організм» [15:4]; про жінку – щоб вона «вічно крилася в слимачій шкарлупці і носилася з своєю хаткою» [15:4]; «розбираємо жіноче жите без окривок і драперій»; епітети «злі сторони (життя)». Не дивно, що в тексті зустрічаємо елементи науково-популярного стилю: «ізолювати жіноче питане від інших суспільних задач» [15:3]; «важний ще лишає ся нам до піднесення факт» [15:3], «занимає уми самих передових людей» [15:4]. Лексика подекуди просторічна, що пояснюємо неунормованістю тогочасного лексикону: звітний писателю; «погорджуємо хитрим поступованем тих, ... кидаються на тих, що на ню /правду/ здобуваються» [15:3]. Мовні засоби фольклорного походження переважно реалізуються як художні означенні: «наші сили дуже слабонькі»; ясніші промінчики; «лети ж, наш соколику, в широкий світ і заглянь всюди, де знайдеш нещасну жінку, журливу матір, забуту вдову, безнадійну дівчину» [15:4].

Наукова розвідка Н. Кобринської «Про первісну ціль товариства руських жінок в Станіславові, зав'язаного в 1884 р.» за лексичними і синтаксичними особливостями ві-

дповідіає жанру мовлення («цілі розбудження жіночого духа через літературу» [15:203], «уважаю відповідним сказати», «опиралося на реальних підставах»), проте соціальна значущість тексту пояснює використання експресивних, навіть просторічних конструкцій: «прибитий грубою ручною працею народ», «стараються вбгати». Спостерігаємо наявність художньої образності: це передусім метафори: «В порі, коли живійше зачинають будитися сили нашого духа» [15:204], «скупо утілювана наука», «бажаючий поживи ум», «Непрактичною могла ся думка здаватися тільки тим тіснозорим людям» [15:204], епітети «дійсних, не абстракційних і не підкрашених людей». Емоційного забарвлення додає інверсія («Велика про те шкода», «уладження людські в своїх ненастаних змінах уже іншу прибирають постать») [15:205], хоча дещо затемнює зміст.

У кожному з проаналізованих текстів бачимо синкретичне поєднання компонентів ідіостилу, коли принципово по-різному – в залежності від автора, залежно від структури

тексту, від родо-жанрових особливостей досягається надмета збірки – авторки доводять повну можливість самореалізації себе як дослідниць, мислителів, майстрів художнього слова, що можуть моделювати власний світ і повноцінно аналізувати буття справжнє. Примхливе, іноді – емоційно, подекуди – підкреслено раціональне поєднання художньої образності, наукового та публіцистичного мовлення, просторічних виразів і створюють ту неповторну єдність, яка виформовує жіночий нарратив альманаху, коли при цьому кожна авторка залишається собою. Письменниці не відмовляються від надбань доби, балансує між недостатньою унормованістю письма, бажанням зреалізувати себе і впевненістю у необхідності своєї праці. Справді, історична цінність «Першого вінка», як писала Н. Кобринська, полягає в тому, що «інтелігентна жінка наша почувалася рівночасно русинкою і чоловіком, упірналася о свої права національні й громадські» [15:92], отже, синкретизм індивідуально-стильових особливостей парадоксально сприяє тематичній та ідейній єдності альманаху.

Література

1. Агеева В. Жіночий простір : Феміністичний дискурс українського модернізму : [монографія] / В. Агеева. — К. : Факт, 2003. — 320 с.
2. Волошук В. І. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль : питання термінології / Вікторія Іванівна Волошук // Наукові праці. Державний гуманітарний університет ім. П. Могили. — Філологія. Мовознавство. — Т. 92. — Вип. 79. — С. 5 — 8.
3. Генон Р. Очерки о традиции и метафизике / Генон Рене ; [пер. с франц. В. Ю. Быстрова]. — Санкт-Петербург : Азбука, 2000. — 317 с.
4. Григорьев В. П. Из прошлого лингвистической поэтики и интерлингвистики / В. П. Григорьев. — М. : Наука, 1993. — 175 с.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / Світлана Єрмоленко. — К. : Довіра, 1999. — 304 с.
6. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / за ред. Л. Смоляр. — Одеса : Астро-ринт, 1999. — 440 с.
7. Залізняка О. Жіноча преса / О. Залізняка // Енциклопедія Українознавства : словникова частина. Перевидання в Україні. — Львів : НТШ, 1993. — Ч. 2. — 1143 с.
8. Іскорко В., Скворій Р. Через літературу — до визволення / Іскорко Валентина, Скворій Роман // Літературна Україна. — 1988. — Ч. 6.
9. Кобринська Н. Руське жіноцтво в Галичині в наших часах / Н. Кобринська // Перший вінок. — Львів, 1887. — С. 3 — 17.
10. Косарева А. Б. Психологические механизмы культуры / Косарева А. Б. // *Studia culturae*: альманах кафедри філософії культури та культурології Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. — Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. — С.135—146.
11. Лосев А. Ф. Диалектика художественной формы // Форма — Стиль — Выражение / Лосев А. Ф. — Москва : Мысль, 1995. — С. 6 — 296.
12. Олійник Н. Жіноча преса в Україні : минуле та сучасність / Олійник Наталія // Незалежний культурологічний часопис «І». — Л., 2002-2003. — № 27. — С. 132 — 150.
13. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія / С. Павличко. — К. : Либідь, 1999. — 447 с.
14. Передирій В. А., Сидоренко Н. М., Старченко Т. В. Жіноча доля на тлі доби : літопис жіночого руху у світлі українських видань. — К. : Дослідницький центр історії української преси, 1998. — 120 с.

15. Перший вінок : жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. — Львів : друкарня Товариства імені Т. Г. Шевченка, 1887. — 464 с.
16. Пчілка О. Твори / Упорядник, автор передмови і приміток Н. О. Вишневська. — К.: Дніпро, 1988. — 583 с.
17. Томчук Л. Знакова подія в історії літератури / Л. Томчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. — Вип. XVIII. — С. 83—88.
18. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка — К. : Наукова думка, 1975 р. — Т. 2. — С. 9—20.
19. Українська література XIX століття: хрестоматія: навч. посіб. [упоряд. Н. М. Гаєвська]. — К. : Либідь, 2006. — 1328 с.
20. Франко І. Я. Із остатніх десятиліть XIX віку / Франко І. — К. : Наукова думка, 1984. — Т. 41. — С. 471—530. (Зібрання творів: у 50 т.).
21. Швець А. До історії одного видавничого проекту (Іван Франко та Олександра Озаркевич) / Швець Алла // Українське літературознавство. — 2010. — Вип. 72. — С. 119—128.
22. Якимович Б. Видатні українські соборницькі друки (до 120-річчя виходу у світ альманахів «Веселка», «Ватра» та «Перший вінок») / Богдан Якимович // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології» / За ред. В. Є. Голубко. — 2007. — Вип. 2. — С. 85—94.